

Вукић ИЛИНЧИЋ*

ОБРАЗОВНИ ЗНАЧАЈ ЧАСОПИСА „ПРОСВЈЕТА” У КЊАЖЕВИНИ ЦРНОЈ ГОРИ

У Књажевини Црној Гори, стручни листови су били малобројни. Поред тога, ниједан од њих није био дугог вијека. Стручне листове у Књажевини су имали једино трговци („Трговачки лист”, 1907) и просвјетни радници, „Просвјету” од 1889. до 1901. године, и „Учитељски лист”, који је излазио само 1905. године. Највише од свих стручних публикација излазила „Просвјета”, тринаест година, мада је и она имала неколико прекида у излажењу.¹

Један од највећих проблема, не само стручних часописа него и других часописа у Црној Гори („Црногорка”, 1871), као и осталих гласила научног и забавног карактера, био је у недостатку сарадника. Наиме, све до краја XIX вијека, сарадници су били са стране и кад су они прекидали сарадњу са поједином публикацијом, она се углавном гасила. Обично, не само код нас, часописи су престајали излазити и због материјалне оскудице, што није био случај у Књажевини Црној Гори, јер су гласила штампана бесплатно у Државној штампарији. У недостатку сарадника, уредници, који су били углавном стручни и способни људи, посао су обављали са пуно ентузијазма, тако да су често сами „испуњали” цио број, али су на крају ипак морали да одустану од посла од којег обично нијесу имали користи већ само главобољу.²

„Просвјета” је излазила у двије серије. Прва, од оснивања 1889. до 1891. године, и друга од 1892. до 1901. године. Иако је примјетан континуитет у излажењу, ове двије серије се битно разликују како по садржини тако и

* Музеји и галерије Подгорице.

¹ Видјети опширније: Душан Д. Вуксан, *Преглед штампе у Црној Гори 1834-1934*, Цетиње, 1934, 124.

² *Исто*, 82-83.

по квалитету. Прва серија је означена као лист за цркву и школу, а друга за цркву, школу и поуку. Такође, разлика је у уредништву. Прва говори да је издаје „Министарство просвјете и Црквених дјела”, а уређује „Канцеларија Књ. Црн. Министарства Просвјете”, мада је стварни уредник био Јован Павловић, који је много полагао на садржини листа, али је издавачу (Министарству просвјете) било стало да што већи број свештеника и учитеља пише за часопис. Сваки је био позван да пише и писао је, без обзира на то да ли је за то имао способности. Прелиставајући бројеве прве серије, јасно се види да су из тих разлога већина чланака почетнички корак аутора. Циљ је очигледно био да се „присиле” учитељи и свештеници да пишу, у чему се очигледно и успјело на уштрб квалитета часописа. Уопште, у првој серији „Просвјете” аутори чланака су искључиво из Црне Горе, а изузетак су само Ровински, Милаш и Балдаћи.

Прва серија часописа имала је рубрике: свечани дио (догађаји у Двору), службени дио (митрополијски и школски расписи), неслужбени дио (посланице, проповиједи, богословски чланци и хроника цркве), просвјета и школа (чланци о просвјети и школи, бесједе, извјештаји), науке и знања (о теократској владавини у Црној Гори, почетку индустрије, рудном богатству, пољопривреди), старине (старе повеље и писма, старе књиге, листови, часописи, опис цркава и манастира), критика (приказ нових књига), пјесме (као Сундечића, Рогановића, Клицина, Вучковића), црквено-просвјетни фондови, црквено-школска књижевност и разно (прославе, прилози црквама и школама, личне вијести, читуље и сл.).

За годину 1889, часопис је изашао дванаест пута, укупно 427 страна, а наредне 1890. године, такође дванаест бројева са 324 стране, али осим броја 3, остали су излазили као двоброј. Наредне 1891. године, посљедње године изласка прве серије, изашла су четири броја и то као двоброј. У посљедњем броју прве серије, редакција није саопштила да часопис неће више излазити, а ни уредништво се по том питању није оглашавало.³

Из прве серије, неопходно је навести детаље из појединих чланака који осликавају вапитно-образовни циљ и значај часописа. У рубрици „Неслужбени дио” преноси се бесједа митрополита Митрофана коју је одржао у манастиру Острог, 28. маја 1889. године. Између осталог, митрополит указује у хришћанском и православном духу на поједине девијације у тадашњем црногорском друштву и свакодневном животу и раду: „Данашњи вијек заиста се дичити може великим успјехом човјечијега знања и напретка. Но, човјек се таквим напретком користити може за сво-

³ Исто, 125-126.

га живота на земљи. Али пошто је човјек овдје на земљи прави путник, а права цијел његова није овдје на земљи него тек послије гроба његова, зато и сви проналасци човјечијега ума нијесу довољни за нашу праву срећу, ако их не припишемо, да су они дар послати од Бога људима.

Али са великим болом у души рећи морам да нека врста људи забравља да су такви проналасци дјело благодати Божије људима од Бога даровани, те су такви маовјерник удаљени од истине хришћанске науке. Такво маловјерије и таква развратност рађају највеће заблуде. А тај кукољ у житницу данашњега нараштаја уноси нови вијек, тј. оно учење, које је никло ван науке Божије, или боље рећи из науке без вјере. Такву штетну и заразну науку сију незнави апостоли, који би тобож хтјели да по њиховоме неоснованоме мишљењу просвијете непросвијећене.

Зато благочестиви Христијани, чувајте се од оваквијег проповједника, чија наука није сагласна учењу св. православне цркве... Старије годинама поштујте, добрима савјетима њиховима сљедујте... Нигда не забравите да ће вам ваши млађи оном истом мјером одмјерити, којом виде да и ви вашима остаралима и изнемоглима мјерите...

Родитељи, односно супрузи! Ви сте коријен и душа породици. На вама почива велики задатак и одговорност за све оно што се тиче ваше породице. Ви сте јој вођ да је водите и управљате! Срећни сте ако је управите на добро...

Не могу пропустити да вам не напоменем између осталог и то да ви у неђељне и празничне дане у цркву на службу доста слабо долазите. У мјесто да се тај дан Богу молите, у беспослици више пута проводите вријеме по пазарима, крчмама и другим мјестима...

Зато, благочестиви Христијани, одбацимо од себе све оно што је противно заповиједима Божјима, ки што нас може удаљити од нашијех хришћанскијех дужности...⁴

У рубрици „Из школе и о школи”, чланак „Школа и здравље” је са дидактичким циљем и садржајем: „Без здравља човјек није *прави* човјек, ни тијелом, ни душом. Само здрав човјек цијели је човјек, који потпуно и самостално располаже својим моћима, тјелесним и душевним... А за школу кажу да је позвана да учини човјека правим, здравим и цијелим човјеком, тј. да му даде здравље душевно и тјелесно, да му оснажи моћи душевне и тјелесне... Одмах напријед, без околишења, морамо рећи да наша савремена школа не ради тако. Имајући пред собом искључиво

⁴ „Просвјета”, 15. јул 1889, св. 7, 200-202.

душу дјетињу, она скоро сасвијем занемарује тјелесно здравље дјетиње. Па и душу дјетињу гаји и васпитава начином који је више сапиње, него што јој полета даје, више је кочи и сустеже у модерне формалитете, модерне калупе, него да би јој давала маха да се развије у типске индивидуалности... Данашња основна настава хвали се великим напретком, али све је то више, особито по великим градовима јевропским, дјеце и дјетиња, што натичу на нос наочаре, а то не значи никако да се у њих развила у школи моћ вида... Дијете које се навикло да гледа у звијезде на плавоме небеском своду, или с Ловћена на Ком, а с Кома на Дурмитор, сад је принуђено да своје око свикне на редове ситнијех слова, који стоје једва у растојању од двије-три педи од његових очију. Дијете, које је другове своје довикивало преко дубодолина с главице на главицу, сад је принуђено да се учи шапутати са друговима својим с уха на ухо...

Проћи ће још доста времена док се настава школска постави на овај природни темељ. Међу тијем, зло, које је данас са школом скопчано, ваља савлађивати колико је могуће и гледати да га што мање буде. То ће се постићи на здравствена правила, која сваки час ваља на уму имати и по њима се управљати: и кад се школска зграда гради и кад се наставни план прави и кад се школске књиге састављају. Што више свјетлости и што више простора нек је у школи... А остаје познијим нараштајима, који ће цијел и задатак живота људског јамачно боље схватати него што га схвата данашњи вијек, трошећи се немилице и умно и тјелесно, остаје, велимо, тијем нараштајима, да школу поставе на нови темељ на којем ће она давати друштву *цијеле и здраве људе*".

Овај занимљив и у то вријеме поучан чланак потписан је псеудонимом „П”⁵

У рубрици „Науке и знања” у наставцима се преноси чланак из Геологије, под насловом: „Минерални слојеви Црне Горе”. Између осталог се каже: „У околини села Краље, на С. З. Андријевице, налазе се исти палеозоични плочници, но овдје има доста жила јаловог мљечног бјелутка. У брду Жољевици, гдје је насељено Забрђе и Слатина, виде се на висини кречници загасито модре боје, који као да су у пратњи онијех палеозоичних плочника, премда им строј није кристалински као у ових потоњих... Већ близу једног малог извора, који извире изнад Слатине, ја сам спазио у палеозоичним плочницима жиле бијелога и црвеног бјелутка, омотане и обојене оксидом гвожђа... Кад се пође од Колашина низ ријеку Тару, у првој тјеснини налазе се кречници са жилама и чворовима

⁵ Исто, 219-223.

кремена (silex) сијеромодрикастог, веома ишараног шпатоом (spath)... Од Колашина пут Бјеласице налази се долина названа Јаганчар, гдје има понешто жила нечистог лимонита, али без вриједности... ”

Још један чланак у истој рубрици, под насловом: ”Неки непријатељи наших усјева”, привлачи пажњу. Из чланка се може закључити колико је тадашња наука у Црној гори познавала болести пољопривредних култура: „Ваља међу тим добро знати, да није свакој болести наших усјева вазда узрок каква живиница, но да то може потећи и од неке врсте малих, обично слободним оком невидљивих, биљака, које се у књигама *наметнице (паразити)* зову... ”

Занимљиво је на крају ове свеске обавјештење читаоцима да редакција шаље „ову свеску и онијема који су се само на прву половину године претплатили”, затим да „свезака првих” већ немају, јер им је стигао „повећи број претплатника из Русије” и да је у припреми друго њихово издање⁶.

Прва свеска друге серије „Просвјете” изашла је 1. новембра 1892. године, а уређивао је Јован Сундечић. У образложењу уредник каже: „Покојни Јован Павловић бивши министар за просвјету и црквена дјела Књажевине Црне Горе, покренуо је 1889. на Цетињу истоимени лист „Просвјета”, посвећен само цркви и школи... ”. Сундечић даље образлаже уређивачку политику нове серије часописа, да је лист не само за цркву и школу већ и „поуку”, да је прва серија била званични лист Министарства просвјете, а нова „даклен са свијем одјелито од пређашње ‘Просвјете’. Него ћемо, ипак, наставити у овом нашем листу издавање једног или двају претргнутијег чланака, које је већ пређашња просвјета била почела објелодањивати... ”⁷

Готово у сваком Сундечићевом броју часописа објављиван је његов уреднички чланак, педагошки, богословски и богословско-дидактички чланци, који су у већини случајева превођени са руског језика. За часопис пише и Иларион Руварац, затим Андрија Јовићевић и други познати научници и мислиоци.

Већ у бројевима наредне 1893. године, уредник са задовољством констатује да часопис има своје претплатнике не само у Русији него и у Америци, те да редакција прима у размјену педесет и пет разних новина и часописа и да се чланци из „Просвјете” прештампавају у иностранству и да имају приличан број претплатника католичке вјероисповијести, а да их све то охрабрује да наставе са радом и издавањем часописа чији се програм своди на „заступање праве хришћанске мисли, држање своје

⁶ Исто, 229-252.

⁷ „Просвјета”, св. I, 1. новембар 1892.

вјере, а поштовање свачије друге вјере, најздравије поуке и правда према свему што се на правди и истини оснива, братољубље као и својељубље, поред избегавања од сваке празнословне полемике”⁸.

Посебну пажњу Сундечић је обратио фолклору и културној баштини уопште.

У рубрици „Старине” под насловом „Осмогласник Божидача Вуковића у манастиру пивском” у напомени се каже да се у том манастиру налази велико књижевно благо, „прекорисно” за црквену, народну и „књижевну” историју јер посједује велики број рукописних књига-србуља.

Осмогласник Божидача Вуковића „броји своју старину”, како се каже у чланку, да је штампана 1537. године. „Она је тврдо укоричена са двије дрвене дашчице у дебелом сафтијану-кожи, да је према манастирској употреби листова у средини мало здравих остало, а први и посљедњи листови толико су иструљели да се једва може прочитати шта је у тијем листовима напечатано...”⁹.

Прва свеска за 1894. годину посвећена је преминулом руском цару Александру III, преминулом 20. октобра те године. Сундечић тим поводом објављује необично саучешће, подужом својом пјесмом „Сузе за Царем”:

Славјански Царе! . Велики Царе! .
Сјеверна звјездо славјанских жеља! .
Премили Оче, обрано, снаго,
И свег Славјанства утјехо веља! .
Славјану сваком, који род љуби,
У срцу Царе, ти си почива’...

А Црна Гора, поносно стјење,
Теби се Царе, клањала збожно:
Њој си у свакој потреби њеној
Притица’ живо и велеможно
А њеног Књаза-као најбољег
Свог пријатеља и вјерна сина:
Свој си селеној јавно указа’
Уз пунан пеар рујнога вина...
Ти Самодржац-нек ти је дика:
У своме бираш свог савезника!¹⁰

⁸ Д. Д. Вуксан, н. д., 127-129.

⁹ „Просвјета”, св. VIII, 1. јун, 1893.

¹⁰ Исто, св. I, 1. новембар 1894.

Сундечић је уређивао „Просвјету” кратко. Прва свеска из 1894. била је и последња, а ни у наредним бројевима нема образложења зашто је уредништво промијењено. Међутим, из каснијих Сундечићевих чланака може се наслутити да је на то утицала најавна новог часописа „Луча”, која је почела излазити тек у јануару 1895. године. Међутим, Сундечић је дошао до закључка: „с идентичнијем програмом не могу два листа на Цетињу излазити, јер би то била права књижевна неморалност...”¹¹

Часопис ће наставити да излази све до 1901. године у првобитном облику и шеми, као „лист за цркву и школу”, а издавала га је и уређивала званично „Канцеларија Министарства Просвјете и Црквених послова”

За Душана Вуксана, Сундечићева „Просвјета” је била веома добар часопис, далеко бољи од „министарске Просвјете”. Међутим, даље констатује Вуксан, „ипак једну велику ману имао је Сундечић. Та мана је пргавост”, којом је многе дописнике одбијао од часописа. Наиме, он је у рубрици „Отписи и поруке” дописнике често јавно изругивао. Као примјер је један приказ који му је послао Милан Јовановић-Вуковарски, за којег Вуксан каже да је био „доиста мегаломан”, а којег је Сундечић из тих разлога извргао руглу: „Стигао нам је ваш приказ књиге ‘Карловачко владичанство’, гдје се одма у почетку вели: пише Милан П. Јовановић, витез ордена црногорског Књаза Данила I, члан правне академије у Тулузи, члан правничког удружења у Паризу, у Вуковару, Сријему на Дунаву, па се опет овај титол понавља на крају чланка, па дјелчонице и у писму, и опет на завитку писма. И пошто нам је ово писмо нефранкирано дошло, те смо зато морали подвостручену марку овдашњој пошти платити. Мислимо да се ово није могло друкчије догодити, него једино усљед ауторове расејаности, околу писања својих титола на толико мјеста, што данас није у обичају код никакве озбиљне особе, коју ките и најотличнији наслови и први редови. Потписујте се просто вашијем именом и презименом, а пустите нека вас свијет позна по вашијем дјелима, а не по титолама и орденима!”¹²

На крају, „Просвјета” је испунила циљ којем је била намијењена, без обзира на различиту уређивачку политику у периоду њеног излажења, гдје се у квалитету знатно разликују двије наведене серије.

Часопис је имао велики значај за педагошку и дидактичку теорију и праксу. Учитељи и свештеници су детаљно обавјештавани о свим питањима њихове професије. Уредништво је захтијевало да без изузетка за овај

¹¹ Д. Д. Вуксан, н. д., 129-130.

¹² Исто, 130-131.

лист достављају своје прилоге, а Митрополија је чак наредила да сви свештеници своје проповиједи, које држе у цркви, штампају у „Просвјети”.

Иако је било доста почетничких радова који немају неку педагошку и књижевну вриједност, „Просвјета” је као један од првих стручних листова у Црној Гори, посвећен образовању и васпитању, значајан штампани медиј у Црној Гори крајем XIX и почетком XX вијека.

Vukić ILINČIĆ

EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF “PROSVJETA¹³”
JOURNAL IN THE PRINCEDOM OF MONTENEGRO

Summary

“*Prosvjeta*” is one of rare journals in Montenegro that was published in the period 1889-1901.

Regardless of certain deficiencies and beginner mistakes, editing policy and contents of the journal gave a significant contribution to the pedagogical and didactical theory and practice in the Principedom of Montenegro in the end of the 19th and the beginning of the 20th Century.

¹³ Education